

lze konstatovat, že je dobře, že slovník tohoto typu vznikl, že byl napsán, že se v podstatě nehledě na možné připomínky podařil. Neboť pokud je takové dílo psáno s dobrými úmysly ve smyslu hlouběji a z různých stran poznat povahu té které literatury toho kterého období, je vždy jevem pozitivním. Kdo se takovou prací nezabýval, těžko může svědčit o její nesmírné obtížnosti (viz o tom např. náš článek *Raport o novém slovníku ruských, ukrajinských a běloruských spisovatelů*. Tvar 2001, č. 18, s. 19).

Nejlepším oceněním kolektivu autorů je především množství podnětů i reakce polemické, které svědčí o tom, že slovník zaujal nejen materiálem, ale i názory a obecnými principy své výstavby. To je užitečnější než neživotné pochvaly, které nic nepřinášejí. Českým slovakistům se dostává do rukou nepominutelná pomůcka i na poli česko-slovenských vztahů, nehledě na to, co bylo uvedeno výše.

Ivo Pospíšil

ZA HRANICE ŽÁNŘŮ

Ivo Pospíšil: *Střední Evropa a Slované*. Filozofická fakulta, Masarykova univerzita 2006.

Jiří Gazda – Ivo Pospíšil: *Proměny jazyka a literatury v současných ruských textech*. Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Brno 2007.

Jedním z paradoxů současného vědeckého diskursu je ironické zpředmětnění ideálu „panglosie“, svobodného mnohohlasu suverénních kritických soudů bez předběžné apriorní hierarchizace. Představa svobodného přístupu k informacím a jejich interpretacím, existující jako ideál prakticky v celých dějinách evropské civilizace, došla svého naplnění teprve v posledních desetiletích, avšak zároveň s tím vyvstaly nové problémy, vyplývající ze samé podstaty moderního pojetí vědecké činnosti. Prostor odborné komunikace je deformován genetickou vadou, zakotvenou v samotné podstatě vědecké práce. V komunikačním aktu není rovnoměrně zastoupena složka impulsu a recepce a důsledkem je nezřídka míjení vzájemně izolovaných promluv, jež postrádají adresáta. Tato nezamýšlený, leč reálně existující jev je navíc podporován rychlými proměnami prostředí, v němž se odborná debata odehrává. Jejich projevem ve slavistice je změna poměru mezi tradičně chápanými filologickými disciplínami a obory, dříve považovanými z hlediska slavistiky za pomocné. Vývojová tektonika tak stojí proti síle setrvačnosti a důsledkem je narůstající napětí, pociťované v konkrétních projevech jako symptom krize. Nalézt východiska z této situace předpokládá obnovit diskurs v plně šíři toho pojmu, tedy podpořit některé (zejména receptivní) části komunikačního aktu a na tomto základě přizpůsobit cíle a metody slavistických studií reálným potřebám.

Tímto směrem se ubírá činnost Ústavu slavistiky brněnské Masarykovy univerzity, v jehož čele stojí Ivo Pospíšil. Jeho dvě nové práce, mohou sloužit jako zpráva o metodologickém směřování jeho pracoviště i jako obecnější zamýšlení nad perspektivami oboru.

Ivo Pospíšil nabízí alternativu „panglosii“ vzájemně izolovaných hlasů v koncepci integrované žánrové typologie, jež textu přiznává atributy artefaktu zakotveného v reálném čase a prostoru, aniž by eliminovala jeho kvality imanentní estetické struktury. Napětí mezi těmito dvěma dimenzemi je tradičně zdrojem animozit jednotlivých „škol“,

avšak předmět studia pojatý s vědomím komplementárnosti obou rovin textu vtaňuje do své valenční sféry řadu metodologicky provázaných disciplín (kulturologie, sociolingvistika, psycholingvistika, politologie, kulturní historie) a vytváří podmínky pro plnohodnotný areálový přístup k oboru jako východisko redefinice tradičně chápaného předmětu slavistiky. Nejde tu o „rozpuštění“ klasických filologických studií v protežovaných politologických a sociálněvědních disciplínách, nýbrž naopak o vytvoření svorníku, který by funkčně propojil společenské a filologické vědy. Důležitou roli přitom hraje srovnávací typologie uměleckých, publicistických a odborných textů, ale také estetických systémů tvořících umělecké směry a proudy (autor v této souvislosti odkazuje k objevené generálně komparatistické práci D. Kšicové Secese. Slovo a tvar z roku 1998).

Charakteristické pro Pospíšilovu metodu je široké pojetí žánrové typologie textů, v níž je třeba pracovat nejen s novými výzvami v rámci kulturně areálového přístupu (varianty ruskojazyčné, resp. běloruskojazyčné estetické komunikace v různých oblastech jejího výskytu), ale také reagovat na vývoj postmodernistické poetiky, jež vyzvedává intertextualitu jako projev relativizace hodnotových kritérií. Jak autor opakovaně svými analýzami dokládá, intertextualitu dnes není možno studovat pouze v dílech tzv. krásné literatury. Za aktuální výzvu pokládá výzkum mechanismu estetického působení věcně relevantních textů (literatura faktu apod.), respektive žánrového prorůstání žánrů tradičně označovaných jako „fiction“ a „nonfiction“. Fomenologické východisko je v tomto pojetí nikoli nahrazováno, nýbrž doplňováno studiem funkcí. Není náhodou, že metodologická východiska integrované žánrové typologie Ivo Pospíšil shrnul v úvodu publikace, jejímž spoluautorem je člen jeho týmu v brněnském Ústavu slavistiky Jiří Gazda. Do naznačeného pojetí integrálně patří analýza textu z hlediska proměny jeho estetických i apelativních funkcí, již Gazda provádí na materiálu z nejružnějších stylových vrstev jazyka, od esteticky příznakových textů až po projevy veřejné komunikace (Jazyková situace ruštiny v transformující se Evropě a další navazující studie, in: *Proměny*).

Koncepce integrované žánrové typologie v Pospíšilově pojetí má své výhody i svá úskalí. Výhodou je metodologická otevřenost, jež zabraňuje, aby se metodologie zvrhla v doktrinářství. Transzitivnost jako imanentní vlastnost interdisciplinaritativnosti zajišťuje kromě jiného i flexibilitu v práci s terminologickým instrumentářem. Nevýhodou je nutnost vzdát se jistoty kótovaných souřadnic a vymezovat prostor studia s pomocí více proměnných. Naznačené metodologické východisko lze instruktivně doložit na Pospíšilově práci s pojmem Střední Evropa. „Středoevropanství je definováno proti západoevropanství, resp. německu, avšak také proti jihu a východu; současně však všechny tyto prvky v sobě nutně obsahuje. Sám se tedy skládá z toho, co jako celek neguje, proti čemu vytváří svá centra. Definuje se strukturně přesouváním důrazu na jednotlivé komponenty celku: tu postaví do svého popředí element slovanský proti sílicímu pangermanismu, tu se dovolá svého středoevropanství, německu, pražského německu a židovství proti sílicímu tlaku slovanského východu, ukazuje, že je sice také slovanský, ale současně nikoli jen slovanský, a když je i slovanský, tedy západoslovanský. Toto přesouvání, neustálé vnitřní přestavování fenoménu středoevropanství je jeho dezintegrovaným, slabým místem. Tato labilita, která působí rozkladně, je však současně jeho stabilitou: to, co není pevné a pevně stanovené, co nemá pevného tvaru teritoriálního, etnického, ideologického, co je pohyblivé a vágní, lze také jen těžko zcela a beze stopy zničit.“

Tedy polycentrismus, struktura definovaná prostřednictvím sítě integračnědiferenčních vztahů. Je to prostor střední Evropy, toto vícejazykové, vícekulturní střetávání,

co vede k zrcadlovému obrácení tradičního vědeckého přístupu, a tím k získání výhody z dosavadní nevýhody. Neuchopitelnost, neukotvenost, hodnotová rozkolísanost předmětu pozornosti vybízí k předběžnému definování funkce (účelu) studia, a teprve toto účelové určení vytváří jakési „oko uragánu“ s dostředivou silou.

Co je důležité – Ivo Pospíšil nezůstává u teoretické proklamace, ale ukazuje, jak danou koncepcí naplňovat konkrétním obsahem. Ve svých úvahách nad obecnými tendencemi charakteristickými pro nadnárodní celek slovanského kulturního prostoru do analýzy literárních, publicistických a vědeckých textů integruje také další projevy estetického nebo racionálního osvojení skutečnosti, jako je film (Ruská situace a typologie literárních textů, in: *Proměny*) nebo architektura (Středoevropská dimenze a středoevropský osud v konfesionálním románu-dokumentu Oty Filipa Sedmý životopis, in: *Střední Evropa*). V posledně citované studii nalezneme výmluvný příklad středoevropského města, které lze vnímat jako „učebnici“ uměleckých směrů a stylů od románských prvků přes gotiku, renesanci, baroko, klasicismus až k stylovým tendencím současnosti, ale zároveň jako kompaktní celek, jako drůzu toho všeho, kde jedno je neoddělitelné od druhého, podobně jako v Kafkových prózách je hrůza neoddělitelná od komična, tedy jako „emblém středoevropanství“.

Naznačená vnitřní rozpornost pojmu střední Evropa, doložená sérií analytických sond do literárního (ve smyslu produktů literární tvorby), jazykového i metatextového (teoretického, historického i filozofického) podloží „středoevropského“ kulturního substrátu, autora opravňuje vést stejným směrem rovněž úvahy o samotném pojmu národní literatura. Nezpochybnuje přitom statut relativně homogenní, autonomní jednotky, nýbrž její striktní definici vymezenou příslušností k státotvorným (národním) společnostem. Opírá se přitom mimo jiné o pozoruhodný fenomén regionální a lokální kultury, jejíž teoretická a kulturněhistorická reflexe zažívá v poslední době renesanci (Slovenská a česká literatura, globalistická regionalistika a euroregiony, In: *Střední Evropa*).

Dlouhodobá koncepční práce Ivo Pospíšila, přijímaná v mezinárodní slavistické obci s pozorným zájmem, vychází sice z detailní znalosti oboru, ale zároveň inspiruje k úvahám, jejichž horizontem je perspektiva slavistiky jako modelového příkladu vědecké disciplíny nově definující své místo v rychle se měnícím světě.

Milan Pokorný